

ВІДГУК

опонентки – професорки, докторки педагогічних наук,
професорки кафедри соціальної роботи та реабілітації
Національного університету біоресурсів і природокористування України

Демченко Ірини Іванівни

на дисертацію Гребі Ілдіко Золтанівни

**«ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ
ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДО РОБОТИ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОГО
НАВЧАННЯ УЧНІВ»**, подану на здобуття ступеня доктора філософії за
спеціальністю 011 «Освітні, педагогічні науки»

1. Актуальність теми виконаної роботи та зв'язок із відповідними планами галузей науки. У контексті сучасних глобалізаційних процесів формується нова філософія інклюзивного суспільства, яка потребує фундаментального переосмислення ціннісних орієнтирів і стратегій людського співіснування. Цей підхід спрямований на подолання негативних проявів дискримінації та створення в Україні безбар'єрного простору, що гарантує рівний доступ до освіти всім громадянам, незалежно від їхніх індивідуальних особливостей і соціального статусу. Утвердження інклюзивної парадигми передбачає не лише створення інклюзивного освітнього середовища, а й оновлення змісту та методів професійної підготовки педагогів.

Сучасний учитель повинен бути готовим ефективно виконувати професійні функції, забезпечуючи умови для повноцінного розвитку кожного учасника освітнього процесу з типологічними чи особливими освітніми потребами. Саме тому питання підготовки майбутніх учителів до роботи в умовах інклюзивної освіти набуває особливої актуальності. Її значущість обґрунтована сучасними соціокультурними запитами, що знаходять відображення в поширенні та зміцненні інклюзивних цінностей та принципів. Відповідь на ці питання вимагає створення педагогічної системи, здатної ефективно реагувати на виклики сьогодення й сприяти гармонійному розвитку дітей.

Підготовка майбутніх учителів початкових класів до роботи в умовах інклюзивного навчання є ключовим чинником реалізації принципу «школа для всіх» («school for all»), проголошеного Саламанською декларацією (1994 р.), а також закріпленого в національних нормативних документах України – Законах «Про освіту», «Про повну загальну середню освіту», Концепції Нової української школи та Національній стратегії розвитку інклюзивної освіти до 2030 року. Хоча ці документи гарантують право дітей з особливими освітніми потребами навчатися у всіх закладах освіти, на практиці реалізація цього права супроводжується серйозними труднощами, зокрема через недостатню підготовленість педагогічних кадрів. Тому одним із пріоритетних завдань сучасної педагогічної освіти є удосконалення професійної

підготовки майбутніх учителів початкової школи до роботи в умовах інклюзивного освітнього середовища. Це передбачає розвиток їхніх компетентностей для створення освітнього простору, де кожна дитина може навчатися та розвиватися незалежно від статі, віку, раси, стану здоров'я, інвалідності, соціального походження, релігійних чи інших переконань.

Сьогодні зростання кількості учнів з особливими освітніми потребами в школах безпосередньо пов'язане з наслідками повномасштабної війни, що понад три роки триває в Україні, та поступовим утвердженням інклюзивних цінностей у суспільстві. Цей факт висуває нові вимоги до професійної підготовки педагогів, зокрема щодо набуття нових знань, умінь і навичок, необхідних для ефективної взаємодії з учнями, які мають різний рівень розвитку й освітні потреби.

Враховуючи вищесказане, дисертаційна робота Гребі Ілдіко Золтанівни на тему «Педагогічні умови підготовки майбутніх учителів початкової школи до роботи в умовах інклюзивного навчання учнів» є актуальною, своєчасною і цілком відповідає потребам сучасної освітньої практики.

Дисертацію підготовлено відповідно до тематичного плану науково-дослідницьких робіт Хмельницького національного університету, у межах науково-дослідницької проблеми «Формування особистості як суб'єкта самотворення» (державний реєстраційний номер 0119U103663). Тема дисертації затверджена вченою радою Хмельницького національного університету (протокол № 8 від 10.11.2021 р.).

2. Найбільш суттєві наукові результати, що містяться в дисертації.
Дисертаційне дослідження Гребі Ілдіко Золтанівни містить низку вагомих наукових результатів, які роблять значний внесок у розвиток педагогічної науки та практики. У роботі здійснено аналіз сучасного стану підготовки майбутніх учителів початкової школи до роботи в умовах інклюзивного навчання учнів, з'ясовано теоретичні та практичні аспекти цієї проблеми, уточнено змістову характеристику ключових понять дослідження.

Значна увага приділена вивченню нормативно-правового забезпечення розвитку інклюзивної освіти в Україні, а також аналізу європейського досвіду організації інклюзивного навчання. У дослідженні обґрунтовано структуру готовності учителів початкової школи до роботи в умовах інклюзивного навчання учнів, визначено відповідні критерії, показники та рівні.

До найсуттєвіших результатів дисертаційної роботи належать визначення, обґрунтування та експериментальна перевірка ефективності педагогічних умов підготовки майбутніх учителів початкової школи до роботи в умовах інклюзивного навчання учнів, розроблення структурно-функціональної моделі цієї підготовки, а також удосконалення навчальних програм за спеціальністю «Початкова освіта» (зокрема, з дисциплін «Основи інклюзивного навчання», «Корекційна педагогіка», «Педагогіка партнерства» тощо).

3. Нові факти, одержані здобувачем. У дисертаційній роботі *вперше* виокремлено й теоретично обґрунтовано педагогічні умови, спрямовані на ефективну підготовку майбутніх учителів початкової школи до роботи в умовах інклюзивного навчання учнів (формування позитивної мотивації майбутніх учителів початкової школи до роботи в умовах інклюзивного навчання учнів; оновлення змісту фахової підготовки майбутніх учителів початкової школи з врахуванням потреб інклюзивного навчання учнів; розвиток комунікативних навичок майбутніх учителів початкової школи засобами техніки «World Cafe»; розвиток практичних навичок майбутніх вчителів початкової школи до роботи в умовах інклюзивного навчання учнів на засадах педагогіки партнерства); *розроблено* структурно-функціональну модель підготовки майбутніх учителів початкової школи до роботи в умовах інклюзивного навчання учнів; *уточнено* зміст ключових понять «професійна підготовка майбутніх учителів початкової школи до роботи в умовах інклюзивного навчання», «готовність майбутніх учителів початкової школи до роботи в умовах інклюзивного навчання учнів»; *удосконалено* компоненти (*мотиваційно-ціннісний; когнітивно-діяльнісний; рефлексивно-оцінний; комунікативно-розвивальний*), критерії (*мотиваційний; когнітивний; рефлексивний та комунікативний*) та показники сформованості готовності майбутніх учителів початкової школи до роботи в умовах інклюзивного навчання учнів за чотирма рівнями (*високий* – сформованість усіх компонентів на оптимальному рівні, готовність до самостійної професійної діяльності; *достатній* – базові знання та компетентності з потребою в наставництві; *задовільний* – оволодіння окремими компонентами готовності, неготовність до професійної діяльності; *низький* – недостатність знань, умінь і навичок, слабка мотивація до роботи в інклюзивному середовищі); *подальшого вдосконалення* набули зміст, форми й методи підготовки майбутніх учителів початкової школи до роботи в умовах інклюзивного навчання учнів.

4. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Аналіз змісту дисертації та наукових доробок Гребі І.З. дає підстави для висновку про наукову обґрунтованість й достовірність викладених авторкою результатів. Дослідження теоретичної бази (207 найменування, з них 21 – іноземними мовами) та практики ЗВО послуговували підставою для констатації низки суперечностей між: посиленими вимогами сучасних реформаційних процесів Нової української школи до вчителів початкової школи, які працюють в умовах інклюзії, та недостатньо реалізованим потенціалом закладів вищої освіти у задоволенні цих вимог в аспекті забезпечення належної підготовки майбутніх вчителів початкової школи до роботи в умовах інклюзивного навчання учнів; об'єктивною потребою формування у майбутніх учителів початкової школи готовності до роботи в умовах інклюзивного навчання учнів та нерозробленістю науково обґрунтованих педагогічних умов; необхідністю забезпечення готовності майбутніх вчителів

початкової школи до роботи в умовах інклюзивного навчання учнів та недостатнім рівнем навчально-методичного й технологічного забезпечення цього процесу.

Науковий апарат, представлений у вступі, відображає авторське бачення вирішення досліджуваної проблеми та зумовлює застосування теоретичних та емпіричних методів наукового дослідження.

Новизна і достовірність отриманих висновків дисертаційної роботи обґрунтовані комплексним аналізом значної кількості наукових джерел, використанням сучасних методологічних підходів і взаємопов'язаних методів дослідження, що забезпечило реалізацію поставлених завдань і досягнення визначеної мети. Додатковим підтвердженням наукової цінності результатів є їх ефективне впровадження у практику закладів вищої освіти України.

Дисертаційна робота виконана на належному науковому рівні, що свідчить про володіння здобувачкою теорією досліджуваної проблематики та відповідними методами її аналізу. Структура і оформлення роботи відповідають академічним вимогам, а наявність таблиць, рисунків та додатків сприяє наочному відображенню отриманих результатів.

Анотація коректно відображає зміст дисертаційного дослідження, висвітлюючи його основні положення. Рівень апробації отриманих результатів є достатнім, що підтверджується участю авторки у науково-практичних конференціях різного рівня.

5. Значення для науки і практики одержаних автором результатів.
Результати дисертації мають вагомe значення для вдосконалення як теоретичних підходів, так і практичних аспектів підготовки майбутніх учителів початкової школи до роботи в умовах інклюзивного навчання учнів. Використовуються для удосконалення освітнього процесу у закладах вищої педагогічної освіти, зокрема при викладанні освітніх компонентів «Основи інклюзивного навчання», «Педагогічні технології в початковій школі»; авторських курсів «Особливі люди та їх відображення в ЗМІ», «World safe у педагогічній практиці». У межах дослідження розроблено лекційні заняття та серії тренінгів («Інклюзивна освіта: ідея, практика та соціальна цінність», «Навчання дітей з особливими освітніми потребами в умовах освітньої інклюзії»). Запропоновані теоретичні і методичні матеріали можуть бути впроваджені в освітній процес закладів вищої освіти та закладів післядипломної освіти під час викладання курсів для вчителів початкової школи, методик викладання в початковій школі, педагогіки, а також вибіркового курсів, спецкурсів, тренінгів, у ході організації та проведення педагогічної практики.

Результати дослідження підтверджено в таких закладах вищої освіти України: Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці II (довідка про впровадження № 316/2024 від 06.12.2024 р.), Мукачівський державний університет (довідка про впровадження № 3356 від 04.12.2024 р.), Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського (довідка про впровадження № 06/44 від

05.12.2024 р.), Волинський інститут післядипломної педагогічної освіти (довідка про впровадження № 539/02-13 від 09.12.2024 р.).

6. Рекомендації щодо використання результатів і висновків дисертації. Теоретичні положення та основні ідеї, матеріали та висновки Гребі І.З. можуть використовуватись в освітньому процесі закладів вищої педагогічної освіти та у системі підвищення кваліфікації вчителів початкової школи, а також у подальших наукових дослідженнях з проблеми інклюзивної освіти.

7. Оцінка змісту дисертації та її завершеність. Структура роботи не викликає зауважень, оскільки вона чітко демонструє траєкторію наукового дослідження. Вона включає анотації українською та англійською мовами, перелік наукових публікацій здобувачки, вступ, три розділи, логічно взаємопов'язані між собою, висновки до розділів, загальні висновки, список використаних джерел і додатки. Зміст дисертації повною мірою відображає її основні аспекти та відповідає поставленим завданням і меті дослідження.

Науковий апарат дисертаційної роботи визначено чітко й послідовно. Об'єкт, предмет і мета роботи, сформульовані у вступі, повністю відповідають обраній темі та гармонійно узгоджуються між собою. У вступній частині також представлено наукову новизну, практичну значущість отриманих результатів, описано шляхи їх апробації та впровадження у практику, а також аргументовано особистий внесок авторки. Комплекс методів, використаний у роботі, охоплює теоретичні, емпіричні та методи математичної статистики, що є методологічно обґрунтованим і повністю відповідає поставленим завданням дослідження.

У першому розділі «Теоретичні основи підготовки майбутніх учителів початкової школи до роботи в умовах інклюзивного навчання учнів» порушується проблема підготовки майбутніх учителів початкової школи до роботи в умовах інклюзивного навчання учнів. Авторка на основі глибокого аналізу сучасних наукових досліджень висвітлює основні підходи до підготовки педагогів до роботи з учнями з особливими освітніми потребами, що дозволило визначити домінуючі тенденції, проблемні зони і потенційні шляхи вдосконалення цього процесу. Ретельний аналіз законодавчих документів дав можливість простежити еволюцію нормативного регулювання розвитку інклюзивної освіти в Україні – від перших кроків її становлення до сучасного етапу інтеграції у світовий освітній простір.

Особливу цінність роботи становить глибоке осмислення дослідницею провідних категорій педагогічної науки, таких як «інтеграція», «інклюзія», «освіта для всіх», «інклюзивна школа», «інклюзивне освітнє середовище». Ретельне розкриття змісту цих понять дозволило не лише теоретично уточнити рамки дослідження, але й сприяло збагаченню вітчизняної педагогічної науки новими концептуальними положеннями.

Варто відзначити особливу сумлінність здобувачки у студіюванні праць вітчизняних і зарубіжних учених та аналіз педагогічного досвіду інклюзивного навчання учнів в різних країнах світу, що дозволило авторці сформулювати власні

висновки та стало важливою передумовою для розроблення обґрунтованих практичних рекомендацій.

У другому розділі «Педагогічні умови підготовки майбутніх учителів початкової школи до роботи в умовах інклюзивного навчання» уточнено зміст базових понять дослідження на основі результатів сучасних наукових досліджень. Авторкою поглиблено сутність поняття «професійна підготовка майбутніх учителів початкової школи до роботи в умовах інклюзивного навчання», наукове осмислення якого дозволило автору запропонувати власне тлумачення категорії «готовність майбутніх учителів початкової школи до роботи в умовах інклюзивного навчання учнів» як інтегративного особистісного утворення, що включає усвідомлення вчителем специфіки організації освітнього процесу для дітей з особливими освітніми потребами та здатність ефективно виконувати професійні функції на основі професійно значущих цінностей, морально-етичних норм і принципів інклюзивної педагогіки. Досліджувана готовність педагога розглядається в межах різних напрямів соціально-педагогічної діяльності з урахуванням індивідуальних потреб кожного учня.

Дослідниця презентує концептуальну модель готовності, яка включає чотири взаємопов'язані компоненти: мотиваційно-ціннісний, когнітивно-діяльнісний, рефлексивно-оцінний та комунікативно-розвивальний. Для кожного компонента визначено чіткі критерії та відповідні їм показники готовності, які деталізовано в табличній формі та включено в додатки до дисертації. Крім того, автором запропоновано чотири рівні готовності майбутніх учителів до інклюзивної діяльності: високий, достатній, задовільний та низький. Такий підхід дає можливість об'єктивно діагностувати рівень професійної підготовки студентів та слугує методологічною основою для розробки програм педагогічного супроводу їхнього професійного розвитку.

На особливу увагу заслуговують виокремлені педагогічні умови підготовки майбутніх учителів початкової школи до роботи в умовах інклюзивного навчання учнів та комплексна характеристика розробленої структурно-функціональної моделі цього процесу. Важливо підкреслити, що запропонована модель постає як багатокомпонентна, цілісна і водночас динамічна система, яка охоплює чотири взаємопов'язані блоки: цільовий, змістовий, процесуальний та результативний. Кожен із зазначених блоків містить сукупність необхідних і достатніх елементів, логічно обґрунтованих із позицій їхньої функціональної значущості у структурі професійної підготовки. У межах моделі чітко визначено цілі, яких слід досягти в процесі формування готовності майбутніх учителів до роботи в інклюзивному освітньому середовищі, окреслено підходи та принципи педагогічної взаємодії, на яких має базуватися даний процес.

Особливу увагу в дослідженні приділено змісту професійної підготовки майбутніх учителів, зокрема визначенню її ключових компонентів, що слугують основою для формування готовності до роботи в умовах інклюзивного навчання.

Послідовність реалізації етапів підготовки вибудовується на основі чітко визначених педагогічних умов, які забезпечують ефективність освітнього процесу. Зазначені педагогічні умови підкріплені розробленим автором методичним інструментарієм, який уможлиблює практичну реалізацію моделі підготовки, сприяючи інтеграції теоретичних знань та практичних умінь студентів у межах інклюзивної освітньої парадигми. На основі глибокого аналізу теоретичних підходів та емпіричних даних авторка обґрунтувала доцільність використання низки організаційних форм, серед яких: інформаційні воркшопи, групові та тренінгові заняття, круглі столи, конкурси.

З метою активізації навчального процесу і формування досліджуваної готовності запропоновано комплекс методів і засобів навчання: проблемне та проєктне навчання, ігрові технології, «мозковий штурм», кейс-стаді, квести, дискусії, диспути, дебати, психотехнічні вправи, а також застосування цифрових засобів навчання, зокрема таких платформ як «LearningApps», «H5P», «Canva», «Google Forms», «Wordwall», «Kahoot», «Mozaik168 Education», «НКП», що дозволяють створювати інтерактивні вправи, вікторини, віртуальні відео та проводити опитування. Особливої уваги заслуговує використання техніки «World Cafe» для розвитку комунікативних навичок майбутніх учителів початкової школи, яка покладена в основу авторської вибіркової дисципліни «World Cafe в педагогічній практиці». Це, у свою чергу, забезпечує логічну та поступову динаміку формування досліджуваної готовності студентів.

У третьому розділі «Експериментальна перевірка ефективності педагогічних умов професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи до роботи в умовах інклюзивного навчання учнів» представлено результати емпіричного дослідження, яке було обумовлене необхідністю підтвердження теоретичних положень і практичної ефективності розробленої авторкою структурно-функціональної моделі підготовки майбутніх учителів до роботи в інклюзивному освітньому середовищі. З цією метою експеримент охоплював три взаємопов'язані етапи: констатувальний, формувальний та узагальнювальний, що дозволило забезпечити послідовність і системність науково-педагогічного пошуку. На констатувальному етапі здійснено первинну діагностику рівнів готовності студентів, що дозволило визначити вихідний стан досліджуваної якості. Формувальний етап передбачав реалізацію педагогічних умов і використання розробленої моделі, що, у свою чергу, мало на меті активізувати процес формування професійної готовності. Узагальнювальний етап дозволив оцінити ефективність запропонованої моделі через порівняння отриманих результатів із початковими даними.

Особливої уваги заслуговує те, що для діагностики рівнів готовності майбутніх педагогів до роботи в інклюзивному середовищі авторкою застосовано комплекс валідних методик, що забезпечило достовірність отриманих результатів. Ретельний добір діагностичних інструментів та коректне використання методів математичної статистики (зокрема методів кількісного аналізу) сприяли об'єктивності інтерпретації емпіричних даних.

Зазначимо, що експериментальна частина роботи переконливо демонструє, що впровадження визначених педагогічних умов сприяє суттєвому підвищенню рівня готовності майбутніх учителів початкової школи до роботи в умовах інклюзивного навчання. Це, у свою чергу, підтверджує наукову обґрунтованість, аргументованість і практичну цінність зроблених висновків.

Для тексту дисертації характерними є змістовна завершеність, цілісність, зв'язність, вмiле апелювання науковими фактами та термінологією.

8. Дискусійні положення, рекомендації та зауваження до змісту дисертації. Віддаючи належне здобуткам дисертаційного дослідження Гребі І.З., вважаємо за необхідне висловити певні зауваження та проаналізувати дискусійні моменти щодо вирішення досліджуваної проблеми:

1. У першому розділі автор аналізує міжнародний досвід роботи вчителів початкових класів у сфері інклюзивної освіти. Доцільним було б здійснити більш глибокий порівняльний розгляд підходів різних країн до організації інклюзивного навчання дітей молодшого шкільного віку, що дозволило б виокремити найефективніші практики та розглянути можливості їх адаптації до українського освітнього контексту.

2. Під час теоретичного обґрунтування педагогічних умов варто було б їх систематизувати, ранжуючи за рівнем значущості. Такий підхід сприяв би більш структурованому вивченню та виявленню пріоритетних чинників, що впливають на ефективність педагогічного процесу в інклюзивному освітньому середовищі початкової школи.

3. Робота значно виграла б, якби авторка провела детальніший аналіз проєкту зі створення вебресурсу НКР. Розкриття його функціональних можливостей і потенціалу практичного застосування дозволило б глибше оцінити внесок цього інструменту в розв'язання досліджуваної проблеми.

4. Дослідження набуло б більшої практичної значущості, якби в ній було висвітлено сучасний досвід вчителів, які працюють в умовах інклюзивного освітнього середовища початкової школи. На наш погляд, це поглибило б розуміння реальних проблем та потреб педагогів і сприяло б розробці більш ефективних рекомендацій для впровадження інклюзивної освіти.

5. Віддаючи належне позитивним здобуткам і висновкам дисертації, вважаємо, що підвищенню практичної цінності дослідження та розширенню можливостей його застосування сприяли б результати участі в міжнародному проєкті, зокрема розроблені автором та представлені в додатках методичні рекомендації.

Висловлені зауваження та побажання носять рекомендаційний характер і не применшують загальної позитивної оцінки дослідження. Вони зумовлені глибоким інтересом до досліджуваної проблеми, новизною й актуальністю питань, окреслених у роботі.

9. Повнота висвітлення результатів в опублікованих працях. Основні положення й висновки дослідження представлено у 14 публікаціях, із них: 6 статті у фахових виданнях України (категорія Б), 5 публікацій у збірниках матеріалів наукових конференцій, 2 статті в закордонних виданнях, один посібник для студентів спеціальності «Початкова освіта» за результатами участі у міжнародному проєкті (EFOP-3.4.3-16-2016-00023).

10. Висновок. Рецензоване дисертаційне дослідження Гребі Ілдіко Золтанівни на тему «Педагогічні умови підготовки майбутніх учителів початкової школи до роботи в умовах інклюзивного навчання учнів» є завершеною, самостійною науковою працею, яка має наукову новизну, теоретичне та практичне значення.

Зважаючи на актуальність, новизну, важливість одержаних дисертанткою наукових результатів, їх обґрунтованість і вірогідність, а також значну практичну цінність сформульованих положень і висновків, дисертаційна робота на тему «Дидактичні умови застосування ІКТ в інклюзивному середовищі закладів загальної середньої освіти» виконана на актуальну тему, за змістом, науковою новизною, повнотою проведених досліджень та якістю аналізу отриманих результатів відповідає спеціальності 011 – Освітні, педагогічні науки та вимогам до оформлення дисертацій, порядку присудження наукового ступеня доктора філософії, затвердженими Наказом МОН України від 12.01.2017 №40 «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» (із змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства освіти і науки України № 759 від 31.05.2019) і постановою КМ України від 12.01.2022 № 44 «Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (із змінами, внесеними згідно Постанови КМ України № 341 від 21.03.2022 року), а її авторка – Гребі Ілдіко Золтанівна заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії PhD галузі знань 01 Освіта/Педагогіка зі спеціальності 011 – Освітні, педагогічні науки

Опонент:

професор, доктор педагогічних наук
професор кафедри соціальної роботи та реабілітації
Національного університету біоресурсів
і природокористування України

Ірина ДЕМЧЕНКО